

ŽIVOTNÍ STYL JAKO RIZIKOVÝ FAKTOR VIKTIMIZACE MLÁDEŽE*

ZUZANA PODANÁ

Katedra sociologie FF UK

ABSTRACT

Lifestyle as a risk factor of youth victimization

The study analyzes the issue of youth victimization and approaches it from a perspective of criminological theories focusing on lifestyle. First, victimological theories labeled lifestyles/routine activities perspective are introduced and a possibility of their integration with other significant predictors of victimization is discussed. Second, the integrated model is empirically tested making use of data from a Czech youth survey ISRD-3. Two types of victimization are analyzed, namely theft victimization and violent crime victimization. The results of the study are largely in agreement with the proposed model.

Key words: lifestyle; victimization; youth; routine activities

Úvod

Zatímco delikvence mládeže patří mezi témata, jež se v sociálních vědách těší stabilnímu zájmu jak v oblasti teoretického, tak empirického zkoumání, související problematika viktimizace dětí zůstává stále spíše na okraji pozornosti, ačkoli se v žádném případě nejedná o zanedbatelný fenomén. Zahraniční výzkumy dokládají, že s nějakou formou viktimizace se setkává většina dětí a prevalence jsou u většiny deliktů dokonce vyšší nežli u dospělé populace (Finkelhor et al., 2009; Hashima & Finkelhor, 1999). Ukazuje se také, že taková zkušenost může mít na děti negativní krátkodobé i dlouhodobé dopady, jako je například zhoršení duševního zdraví, vyšší riziko pozdější delikvence a zneužívání drog nebo horší prospěch ve škole (např. Macmillan, 2001; Menard, 2002).

Z teoretického hlediska je viktimologie poměrně málo rozvinutý obor a většina koncepcí přímo vychází z teorií vyvinutých primárně pro vysvětlování páchaní kriminality. Stěžejní oblastí specifickou pro viktimologické teorie, která se objevuje již v prvních pokusech o vysvětlení fenoménu viktimizace a která je akcentována ve většině koncepcí, je životní styl jedince. V tomto textu proto zaměříme pozornost na přístupy vyzdvihující právě charakter životního stylu jako základního rizikového (případně i protektivního) faktoru viktimizace mládeže. Konkrétně vyjdeme z analýzy viktimizace Hindelanga, Gottfredsona a Garofala (1978) a perspektivy teorie rutinních aktivit Cohena a Felsona (1979), na něž pak navazuje celá řada dalších autorů, pro které je základním hlediskem právě životní styl a z něj plynoucí příležitosti k viktimizaci. Tento teoretický přístup bývá

* Studie byla zpracována v rámci projektu „Viktimizace mládeže: Prevalence, formy a sociální souvislosti“ financovaného Grantovou agenturou ČR (GP14-08021P).

někdy souhrnně nazýván perspektiva životního stylu / rutinních aktivit (Life-style / routine activity, LS/RA). Ukážeme také, že tato perspektiva je dobře integrovatelná s dalšími teoretickými přístupy. Výsledný model viktimizace mládeže posléze empiricky otestujeme na datech z výzkumu české mládeže.

Teoretická východiska

Perspektiva životního stylu/rutinních aktivit (LS/RA)

Jednu z prvních ucelenějších teorií viktimizace představili Hindelang, Gottfredson a Garofalo (1978) v knize *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation For a Theory of Personal Victimization*. Na základě obsáhlé analýzy dat z oficiálních statistik a vlastních viktimizačních výzkumů přišli se zjištěním, že viktimizace není v populaci rozložena rovnoměrně, ale existují určité skupiny lidí s výrazně vyšším rizikem, přičemž rozdíly našli například podle pohlaví, věku, rodinného stavu či pracovního statusu. Na základě svých analýz pak navrhli vlastní model vysvětlení osobní viktimizace (life-style / exposure model, LSE), v němž viktimizace jedince závisí především na jeho životním stylu, s nímž pak souvisí míra expozice situacím, v nichž je vysoké riziko viktimizace. Životním stylem autoři rozumí každodenní rutinní aktivity jedince, a to jak volnočasové, tak spojené s prací včetně práce v domácnosti a studia. Základem jejich modelu je právě předpoklad, že životní styl ovlivňuje míru expozice rizikovým situacím, tedy šanci, že jedinec bude v určitém čase na určitém místě, kde je vyšší riziko výskytu potenciálních pachatelů. Kromě tohoto přímého vztahu životního stylu a expozice však životní styl ovlivňuje expozici i nepřímo, totiž prostřednictvím interakce s osobami, se kterými jedinec přichází pravidelně do styku.

Důležité je si uvědomit, že životní styl jedince není čistě výsledkem jeho svobodné volby, ale je limitován mnoha okolnostmi. Autoři rozlišují omezení vyplývající ze sociálních rolí, jež jedinec zastává, a ze sociální struktury, kdy akcentují zejména ekonomické postavení rodiny. V důsledku toho mají jedinci různou volnost ve volbě, kde budou například bydlet, jak se budou dopravovat do práce či školy, nebo na jakých místech a s kým budou trávit svůj volný čas. Životní styl jedince je pak adaptací na tyto vnější podmínky. Ačkoli tato adaptace je převážně individuální záležitostí, mohou ji ovlivňovat také určité subkulturní hodnoty a normy.

Z navrženého modelu pak autoři vyvozují celou řadu důsledků. Například usuzují, že riziko viktimizace narůstá s množstvím času stráveného na veřejnosti, a to zejména v noci, a s časem tráveným bez rodinných příslušníků, což jsou všechno okolnosti ovlivňované jedincovým životním stylem. Naopak schopnost předcházet viktimizaci narůstá s vyšší volností volby životního stylu, kdy jedinci mají více možností vyhnout se rizikovým situacím. Některé aspekty životního stylu pak mají šanci ovlivnit atraktivitu jedince pro potenciálního pachatele. Autoři například zmiňují jako více zranitelné osoby pod vlivem alkoholu nebo drog nebo v případě majetkové kriminality pak osoby bohatší.

Prakticky ve stejné době přicházejí Cohen a Felson (1979) s první formulací své teorie rutinních aktivit (routine activity theory, RAT), která částečně stojí na podobných východiscích jako koncepce Hindelanga, Gottfredsona a Garofala (1978). Cohen a Felson

se však již nezaměřují specificky na viktimizaci, ale nehledají ani důvody, proč někteří lidé páchají kriminalitu, nýbrž zkoumají „způsob, kterým časoprostorová organizace sociálních aktivit umožňuje lidem realizovat jejich kriminální sklony“ (Cohen & Felson, 1979: 589). Zločin (zejména majetkové delikty) pak analyzují ze situační perspektivy, kdy k jeho uskutečnění považují za nutné, aby se v jednom čase a prostoru protnul tři následující prvky: motivovaný pachatel, vhodný cíl a absence „schopného ochránce“. Vhodným cílem může být jak osoba, tak i nějaký předmět a schopným ochráncem pak rozumí všechny mechanismy kontroly odrazující potenciálního pachatele od činu. Původní záměr RAT byl vysvětlit nárůst majetkové kriminality v USA po druhé světové válce, který je spojován s probíhajícími sociálními, ale i technologickými změnami, jež se promítají do rutinních aktivit obyvatel, tedy toho co, kdy, kde a za jakých podmínek lidé dělají.

V RAT je tedy oběť pouze jedním z elementů potřebných k uskutečnění zločinu, nicméně i tak lze dovodit řadu implikací pro riziko viktimizace. Zcela ve shodě s LSE modelem (Hindelang, Gottfredson, & Garofalo, 1978) je předpoklad, že struktura rutinních aktivit (tj. životní styl) ovlivňuje riziko viktimizace, i důraz na různou míru atraktivitu potenciální oběti pro pachatele. Avšak důležitým dalším aspektem, který RAT explicitně vyzdvihuje, je míra ochrany potenciální oběti ať již prostředky sociální kontroly, nebo například různými technickými opatřeními. Vysoká kompatibilita obou pojetí je zřejmá a pozdější přístupy obvykle navazují na oba tyto zdroje a bývají souhrnně označovány jako perspektiva životního stylu/rutinních aktivit (LS/RA). Například již o dva roky později vyšla studie Cohena, Kluegela a Landa (1981), v níž na základě propojení obou perspektiv přicházejí s vlastním modelem akcentujícím příležitosti k viktimizaci (opportunity model of predatory victimization). Deklarují, že riziko viktimizace záleží především na životním stylu a rutinních aktivitách jedince, které ovlivňují příležitosti k viktimizaci, tedy situace, kdy budou oni nebo jejich majetek nechráněni vystaveni potenciálnímu pachateli. Identifikují pět základních faktorů, na nichž silně závisí riziko viktimizace: 1) expozice potenciálním pachatelům, 2) bydliště blízko lokalit s vyšší koncentrací možných pachatelů, 3) ochrana (ve smyslu RAT), 4) atraktivita cíle, a 5) specifický charakter konkrétního trestného činu. První tři z těchto faktorů pak spojují právě s životním stylem jedince.

Na přístup Cohena, Kluegela a Landa (1981) dále navazují Jensen a Brownfield (1986), kteří upozorňují, že dosavadní teorie nevěnovaly dostatek pozornosti faktu, že pachatelé a oběti nejsou striktně oddělené skupiny osob, nýbrž že mezi nimi dochází ke značnému překryvu. Podle nich jsou to právě delikventní aktivity, resp. delikventní životní styl, které s sebou nesou nejvyšší riziko viktimizace. Jejich výzkum pak přináší podporu pro tento předpoklad a ukazuje se, že delikventní aktivity mají dokonce silnější vztah k viktimizaci nežli ostatní nedelikventní činnosti. Navíc rozdíly v míře viktimizace dívek a chlapců se prakticky stírají, vezme-li se v potaz právě zapojení do delikventních aktivit. K obdobnému závěru o silné spojitosti delikvence a viktimizace pak dospívá i celá řada dalších studií (např. Bjarnason, Sigurdardottir, & Thorlindsson, 1999; Lauritsen, Sampson, & Laub, 1991; metaanalytická studie Jennings, Piquero, & Reingle, 2012).

Lauritsen, Laub a Sampson (1992) dále dokládají, že zatímco delikventní aktivity mají potenciál predikovat viktimizaci, konvenční aktivity prakticky nemají pozitivní protektivní efekt, a nedokáží tedy mládež před viktimizací uchránit. Tentýž cíl pak sledují ve své

studii Henson et al. (2010), kteří však zkoumají i vliv tzv. nestrukturovaných rutinních aktivit, které v předchozím výzkumu prokazovaly silný prediktivní vliv na delikvenci (Osgood et al., 1996). Z výsledků jejich analýz však vystupuje jako dominantní pouze delikventní životní styl a přímý vliv nestrukturovaných rutinních aktivit je zcela minimální. Některé výzkumy pak vedle delikvence identifikují jako rizikové aktivity spojené s užíváním alkoholu či drog nebo je již přímo klasifikují jako delikventní životní styl (např. Lasley, 1989; Savolainen et al., 2009; Windle, 1994).

Naprostá většina studií zkoumajících viktimizaci spoléhá na data z průřezových studií, proto je nutné řešit otázku, zvyšuje-li skutečně delikventní životní styl riziko viktimizace, anebo je-li tomu naopak – jedinec se začne chovat delikventně až v důsledku vlastní viktimizace. Zhang, Welte a Wieczorek (2001) testovali tyto hypotézy na datech z longitudinálního výzkumu s výsledkem potvrzujícím vliv deviantního životního stylu na viktimizaci a pouze slabou podporou opačné závislosti, tedy případného recipročního efektu.

Integrace s dalšími teoretickými koncepcemi

Perspektiva životního stylu / rutinních aktivit (LS/RA) je patrně nejrozšířenějším přístupem k teoretickému uchopení problematiky viktimizace, nicméně jejím limitem je, že primárně nebere v potaz individuální vlastnosti oběti a širší sociální kontext, jenž na jedince působí. Na druhou stranu analytický rámec RAT je velice široký a umožňuje snadnou integraci jak mnoha individuálních charakteristik, které lze vyhodnotit jako zvyšující atraktivitu oběti pro pachatele (tj. „vhodnost“ oběti), tak i charakteru sociálního prostředí, které lze zase hodnotit z hlediska míry sociální kontroly (tj. schopnosti ochránit potenciální oběť).

Individuálními charakteristikami spojenými s atraktivitou adolescentů pro potenciálního pachatele se obsáhle zabývali Finkelhor a Asdigian (1996) a ukázali, že někteří jedinci mají vyšší riziko viktimizace, i když statisticky kontrolovali vliv životního stylu. Tyto charakteristiky rozdělují do tří skupin – zvyšující zranitelnost oběti (např. nižší věk, tělesná konstituce), zvyšující uspokojení pachatele z viktimizace (např. pohlaví u sexuálních deliktů) a vzbuzující v pachateli negativní emoce (např. závist, vztek, nenávisť).

Značná pozornost pak byla věnována možnosti aplikovat obecnou teorii kriminality (Gottfredson & Hirschi, 1990) nejen na páčání zločinu, ale také na oblast viktimizace. Schreck (1999) analyzoval původní propozice této teorie a vyvodil, že jedinci s nízkou sebekontrolou mají nejen vyšší sklon ke zločinu, ale jsou též více ohroženi viktimizací. Nízká sebekontrola spojená např. s určitou lehkovážností, riskováním a nižší empatií z nich činí snazší cíl pro potenciálního pachatele, s nimiž mají i vyšší šanci se potkat. Analýza jeho dat pak potvrdila, že sebekontrola má skutečně přímý vliv na viktimizaci jedince, i když statisticky kontrolujeme jeho delikvenci. Význam nízké sebekontroly pro studium viktimizace pak potvrdila i celá řada dalších studií (např. Higgins et al., 2009; Schreck, Wright, & Miller, 2002), i když ve výzkumu vedeném Hensonem se ukázal tento vliv jako plně zprostředkovaný přes delikventní životní styl (Henson et al., 2010).

Další studie obohatily perspektivu LS/RA o charakter lokality, v níž jedinec žije, a ukazatele z oblasti rodinného zázemí a vrstevnických skupin. Místo bydliště může mít významný dopad na úroveň viktimizace zejména v případě lokalit s vysokou úrovní kri-

minality, kdy narůstá expozice potenciálním pachatelům. Tento předpoklad se prokázal v řadě studií (např. Lauritsen, 2003; Mustaine & Tewksbury, 2000; Savolainen et al., 2009), nikoli však univerzálně (srov. Bjarnason, Sigurdardottir, & Thorlindsson, 1999). V případě rodinných faktorů lze očekávat protektivní efekt např. u jedinců se silným poutem k rodičům nebo těch, na něž rodiče více dohlížejí. Tyto hypotézy nacházejí ve výzkumech také často potvrzení, i když někdy se ukazuje jejich vliv pouze jako zprostředkovaný přes životní styl jedince (např. Bjarnason, Sigurdardottir & Thorlindsson, 1999; Savolainen et al., 2009; Schreck & Fisher, 2004). Delikventní vrstevníci bývají někdy analyzováni již přímo v rámci delikventního životního stylu, avšak pokud jsou vyčleněni jako samostatný rizikový faktor, prokazuje se u nich rovněž přímý efekt na riziko viktimizace (Schreck & Fisher, 2004; Schreck, Wright, & Miller, 2002).

Celkově lze tedy shrnout, že perspektiva LS/RA je přínosná pro vysvětlování viktimizace a lze ji dobře integrovat s dalšími známými korelátvy viktimizace. V této stati se proto pokusíme otestovat tento rozšířený model LS/RA na datech z výzkumu české mládeže. Tématu viktimizace dětí je v ČR věnována poměrně malá pozornost, která se převážně zaměřuje pouze na některé fenomény (např. sexuální násilí a (kyber)šikana) a obvykle postrádá teoretické zakotvení. Přínosem této studie tedy není pouze empirické testování vhodnosti modelu LS/RA a jeho rozšíření, ale také zhodnocení případných specifík českého prostředí oproti jiným kulturním kontextům.

Data

V této stati jsou využívána data ze selfreportového výzkumu delikvence mládeže International Self-Report Delinquency Study 3 (ISRD-3) realizovaného v České republice na jaře 2013 Katedrou sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Sběr dat probíhal v 7. až 9. ročnících základních škol a odpovídajících ročnících víceletých gymnázií prostřednictvím anonymního dotazníkového šetření. Dotazovány byly vždy celé školní třídy, které byly náhodně vybrány z databáze poskytnuté Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Z důvodu možnosti zapojení do mezinárodní komparace měst byly výběry v Praze a Plzni navýšeny, proto v tomto textu pro prezentaci základních výsledků využíváme i vážená data, která tyto nadvýběry eliminují. Celkem je tedy analyzováno 3561 respondentů (resp. 2116 ve váženém souboru) pocházejících ze 186 školních tříd a 112 škol.² Základní deskriptivní charakteristiky váženého datového souboru ukazuje Tabulka 1.

² Více k metodologii výzkumu ISRD-3 a jeho základním výsledkům v publikaci Moravcová, Podaná a Buriánek (2014).

Tabulka 1: Základní charakteristiky váženého výběrového souboru ISRD-3

	abs.	%
N (celkem)	2 116	100,0
Pohlaví		
muži	1 043	49,5
ženy	1 066	50,5
Ročníky		
7. ročník	726	34,3
8. ročník	734	34,7
9. ročník	656	31,0
Typ školy		
základní škola	1 787	84,5
gymnázium	329	15,5

Pozn.: vážená data; platná procenta

Viktimizace krádeží a násilnými delikty

Ve výzkumu ISRD-3 jsme sledovali viktimizaci dětí několika delikty a v tomto textu se zaměříme na dva základní typy – viktimizaci krádeží a násilnými činy, a to v období posledních 12 měsíců.³ Viktimizace je u mládeže poměrně častým jevem (viz např. Finkelhor et al., 2009), což dokládají i naše výsledky prezentované v Tabulce 2. Zatímco s krádeží nějakého předmětu se v posledním roce setkala téměř čtvrtina dětí, viktimizace násilnými delikty byla sice méně běžná, ale i tak se týkala každého desátého respondenta. Zasažení oběma formami pak uvedlo 5 % dětí. Míra viktimizace se neliší podle věku dětí (mezi 13–15letými) a signifikantní rozdíly podle pohlaví nacházíme pouze u násilných deliktů, kterými jsou dle očekávání více zasaženi chlapci (11 % oproti 8 % u dívek). Naproti tomu příslušnost k etnické menšině⁴ zvyšuje riziko viktimizace oběma činy a v případě násilných deliktů je prevalence dokonce dvojnásobná (18 % oproti 9 % u majority). Jelikož pohlaví, věk a příslušnost k etnické minoritě může významně ovlivňovat životní styl jedince, budeme v následujících analýzách tyto faktory využívat jako kontrolní proměnné.

³ Viktimizace krádeží byla uvedena následovně: „Něco ti bylo ukradeno (např. kniha, peníze, mobil, kolo, sportovní vybavení)?“; viktimizace násilnými delikty byla konstruována jako uvedení alespoň jedné z následujících položek: „Někdo po tobě chtěl peníze nebo jiné věci (hodinky, mobil, boty, atd.) a vyhrožoval ti, pokud mu je nedáš?“, „Někdo tě násilně napadl nebo udeřil tak, že jsi musel/a navštívit lékaře?“ a „Někdo vyhrožoval, že ti ublíží, nebo tě fyzicky napadl kvůli tvému náboženství, jazyku, barvě kůže, sociálnímu či etnickému původu, nebo z podobných důvodů?“

⁴ Příslušnost k etnické menšině byla měřena nepřímou prostřednictvím otázky: „V České republice dnes žije mnoho lidí různých národností a etnického původu. Jak je to u TVÉ rodiny? Řekl/a bys, že VĚTŠINA tvých příbuzných jsou ...“ a uvedením jiné varianty nežli „Češi“.

Tabulka 2: Prevalence viktimizace a třídění podle pohlaví, věku a příslušnosti k etnické minoritě

Viktimizace	N	%	Pohlaví		Věk ^a			Minorita	
			muž (%)	žena (%)	13 let (%)	14 let (%)	15 let (%)	ne (%)	ano (%)
Krádež									
ano	508	24,4	22,7	26,1	21,6	25,8	24,5	23,6	30,4
ne	1 572	75,6	77,3	73,9	78,4	74,2	75,5	76,4	69,6
Násilí									
ano	207	9,8	11,3	8,3	9,5	10,7	8,3	8,9	18,0
ne	1 894	90,2	88,7	91,7	90,5	89,3	91,7	91,1	82,0

Pozn.: vážená data; platná procenta; signifikantní vztahy vyznačeny tučně (chí-kvadrát test, $p < 0,05$)
^a prezentovány jsou pouze 3 nejvíce zastoupené kategorie (N = 1952)

Životní styl a viktimizace

Životní styl zde chápeme ve shodě s mainstreamovými kriminologickými teoriemi jako soubor rutinních aktivit, které jedinec vykonává (viz Hindelang, Gottfredson, & Garofalo, 1978). Vzhledem ke skutečnosti, že všechny děti v našem vzorku stále navštěvují školu, liší se jejich životní styl především ve volnočasových aktivitách, na které se proto v tomto oddíle zaměříme. Variabilita aktivit, jež mládež ve volném čase provozuje, je prakticky neomezená, proto je obvyklým problémem většiny výzkumů, že dokáží pokrýt pouze jejich malou část, což je úskalím i výzkumu ISRD-3. Z konvenčních aktivit jsme se zaměřili pouze na několik vybraných, a to na přípravu do školy, sportování, návštěvu kaváren či koncertů, trávení času na veřejných místech a trávení večerů mimo domov.⁵ U všech těchto aktivit, s výjimkou první z nich, lze na základě LS/RA předpokládat vyšší expozici potenciálním pachatelům, a proto i vyšší riziko viktimizace.⁶ Naopak intenzivní příprava do školy může mít protektivní charakter, jak z důvodu nižší expozice, tak vyššího dohledu (např. rodičů, učitelů).

Výsledky uvedené v Tabulce 3 ukazují, že většina dětí alespoň občas provozuje nějaký sport (téměř polovina tak činí dokonce často) a tráví čas na veřejnosti bez nějakého konkrétního účelu. Více jak polovina pak alespoň někdy vyrazí večer ven za zábavou, naopak do kaváren či na popové koncerty chodí pouze přes čtvrtinu dětí a většina z nich pouze občas. Přípravě do školy se pak věnuje většina dětí (84 %) a více než pětina (22 %) tak činí často. Dle předpokladu se liší volnočasové aktivity podle pohlaví i věku: dívky tráví více

⁵ První čtyři položky byly uvedeny návštěvím „Co obvykle děláš ve svém volném čase?“ a poté formulovány následovně: „Učím se do školy nebo dělám domácí úkoly“, „Sportuji, cvičím nebo dělám atletiku“, „Chodím do kaváren nebo na popové koncerty“, „Trávím čas v nákupních centrech, na ulici, v parku nebo v sousedství, jen tak pro zábavu“ (škála odpovědí: „nikdy“, „občas“, „často“). Pátá otázka zněla: „Kolikrát během týdne chodíváš večer mimo domov třeba na párty nebo diskotéky, na návštěvy známých nebo jen tak bloumat po ulicích?“ s osmi možnostmi od „nikdy“, „1× týdně“ až po „denně“.

⁶ Návštěvy kaváren či koncertů, trávení času na veřejných místech a trávení večerů mimo domov můžeme označit jako nestrukturované rutinní aktivity (viz Osgood et al., 1996).

času na veřejnosti a v kavárnách či na koncertech, více se učí do školy a méně sportují; starší děti pak častěji chodí ven za zábavou a méně se připravují do školy. Naopak mezi dětmi pocházejícími z etnických minorit a majoritní populací jsou rozdíly ve zkoumaných aktivitách pouze malé.

Z hlediska viktimizace krádeží a násilnými delikty (Tabulka 3) se jako nejvíce rizikové jeví trávení večerů mimo domov, což je zcela v souladu s LS/RA. Ostatní čtyři volnočasové aktivity prokazují souvislost pouze s viktimizací krádeží – i když spíše slabší – kdy s vyšší frekvencí aktivity narůstá riziko, s výjimkou přípravy do školy, kdy intenzivnější činnost působí protektivně. Naopak v případě viktimizace násilnými delikty se signifikantní vztah k těmto volnočasovým aktivitám neprokázal.

Tabulka 3: Konvenční rutinní aktivity a jejich vztah k viktimizaci

	Distribuce (%)			Riziko viktimizace			
				Krádež (AOR) ^a		Násilí (AOR) ^a	
Aktivity ve volném čase	nikdy	občas	často	občas	často	občas	občas
příprava do školy	15,6	62,7	21,6	0,92	0,55**	0,76	0,62
sport	20,5	34,0	45,5	1,06	1,35*	0,76	1,07
kavárny/koncerty	72,0	26,3	1,6	1,44**	2,25*	1,26	2,00
trávení VČ na veřejných místech	25,1	47,6	27,3	1,13	1,91***	0,83	1,46
večery venku ^b	42,0	40,0	18,0	1,78***	2,13***	2,20***	3,03***

Pozn.: vážená data; platná procenta

^a AOR – adjustované poměry šancí (kontrolováno pohlaví, věk a příslušnost k etnické menšině); referenční kategorie: „nikdy“

^b proměnná je pro účely prezentace kategorizována (občas = 1–2× týdně; často = 3× týdně a častěji)

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Další důležitou charakteristikou volnočasových aktivit je, v jaké společnosti je jedinec realizuje. Většina dětí tráví svůj volný čas s kamarády, ať již s menší skupinou (45 %) nebo větší (21 %), zhruba pětina pak se svojí rodinou (22 %) a pouze osmina o samotě (viz Tabulka 4). Toto rozložení se překvapivě příliš neliší podle věku dítěte, naopak rozdíly lze nalézt podle pohlaví, kdy větší část chlapců nežli dívek tráví volnočasové činnosti sama a dívky zase spíše vyhledávají společnost menší skupiny kamarádů. Děti z etnických minorit oproti majoritě ve větší míře preferují společnost větší skupiny kamarádů a méně z nich tráví volnočasové činnosti pouze s několika přáteli.

Zatímco čas trávený s rodinou by měl být z hlediska viktimizace bezpečný,⁷ nejvíce rizikové mohou být především větší vrstevnické skupiny. Aktivity s více vrstevníky probíhají často na veřejnosti, kde je expozice potenciálním pachatelům vyšší, a ačkoli může skupina poskytnout jedinci určitou ochranu před viktimizací z vnějšku, hrozí naopak

⁷ Ve výzkumu ISRD-3 jsme nezjišťovali pachatele viktimizace, nicméně otázky jsou formulovány primárně na viktimizaci osobami mimo okruh rodiny, i když v některých případech mohou samozřejmě zachytit i incidenty uvnitř rodiny, například ze strany sourozenců či rodičů.

vyšší riziko viktimizace ze strany jejích členů. Důležitou úlohu proto hrají konkrétní volnočasové aktivity skupiny, které mohou významně ovlivnit riziko viktimizace. Výsledky v Tabulce 4 potvrzují, že i v našem výzkumu dosahují nejnižší prevalence viktimizace děti, jež tráví nejvíce volného času s rodinou, a její riziko je výrazně vyšší u dětí, jež pobývají ve společnosti vrstevníků, a to zejména ve větší skupině (viz Tabulka 4). Analýzy zohledňující navíc také životní styl jedince budou uvedeny dále (Tabulka 6).

Tabulka 4: Společnost ve volném čase a vztah k viktimizaci

„S kým trávíš většinu svého volného času?“	Riziko viktimizace			
	N	%	Krádež (AOR) ^a	Násilí (AOR) ^a
s rodinou	465	22,3	–	–
sám/a	264	12,7	1,34	2,11*
s 1–3 kamarády	928	44,5	1,86***	2,43***
s více kamarády	428	20,5	2,21***	3,85***

Pozn.: vážená data; platná procenta

^a AOR – adjustované poměry šancí (kontrolováno pohlaví, věk a příslušnost k etnické menšině); referenční kategorie: „s rodinou“

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Zahraniční výzkumy poměrně konzistentně jako nejvíce rizikové prvky životního stylu z hlediska viktimizace vyhodnocují delikventní aktivity, které mohou zahrnovat jak přímo páchaní delikvence, tak i další formy antisociálního jednání (viz např. Jennings, Piquero, & Reingle, 2012; Jensen & Brownfield, 1986). Výzkum ISRD-3 se primárně zaměřoval právě na delikventní a problémové chování mládeže, proto disponuje v této oblasti celou řadou indikátorů. Využívat budeme jednak přímý ukazatel incidence delikvence za poslední rok, jednak zařadíme i tři indikátory užívání návykových látek v posledním měsíci – incidence konzumace alkoholu a nadměrné konzumace alkoholu a prevalence užívání drog.⁸

Také u těchto aktivit spadajících pod delikventní životní styl nalézáme rozdíly podle pohlaví a věku. Páchaní delikvence a frekvence nadměrné konzumace alkoholu je sta-

⁸ Incidence delikvence za poslední rok vznikla součtem incidencí 14 zkoumaných deliktů (např. krádež v obchodě, vloupání, ublížení na zdraví, vandalismus, krádež auta). Incidence konzumace alkoholu v minulém měsíci byla zjišťována zvláště pro pivo/alkopops, víno a tvrdý alkohol, přičemž výsledná incidence byla spočtena jako jejich maximum. Otázka na incidence nadměrné konzumace alkoholu byla formulována následovně: „Vezmi v úvahu období **posledních 30 dnů**. Kolikrát (pokud vůbec) jsi vypil/a **pět nebo více nápojů** při jedné příležitosti? („Nápojem“ myslíme jedno malé pivo, sklenici vína nebo malého panáka tvrdého alkoholu)“ s možnostmi: nikdy, 1×, 2×, 3–4×, 5–9×, 10–19×, 20× a více. Prevalence užívání drog pak udává kladnou odpověď na užití měkké či tvrdé drogy v uplynulém měsíci. Kvůli vysoce šikmé distribuci jsou proměnné incidence delikvence a incidence konzumace alkoholu logaritmovány (označení log v tabulkách) formulována následovně: „Vezmi v úvahu období **posledních 30 dnů**. Kolikrát (pokud vůbec) jsi vypil/a **pět nebo více nápojů** při jedné příležitosti? („Nápojem“ myslíme jedno malé pivo, sklenici vína nebo malého panáka tvrdého alkoholu)“ s možnostmi: nikdy, 1×, 2×, 3–4×, 5–9×, 10–19×, 20× a více. Prevalence užívání drog pak udává kladnou odpověď na užití měkké či tvrdé drogy v uplynulém měsíci. Kvůli vysoce šikmé distribuci jsou proměnné incidence delikvence a incidence konzumace alkoholu logaritmovány (označení log v tabulkách).

tisticky signifikantně vyšší u chlapců nežli u dívek, naproti tomu s věkem narůstá konzumace alkoholu i drog, zatímco rozdíly v delikvenci jsou zanedbatelné. Rozdíly mezi příslušníky etnických menšin a dětmi z majority jsou jen malé. Výsledky v Tabulce 5 pak zřetelně dokládají vztah všech čtyř ukazatelů delikventního životního stylu k viktimizaci oběma zkoumanými delikty.

Tabulka 5: Ukazatele delikventního životního stylu a jejich vztah k viktimizaci

	N	%	Riziko viktimizace	
			Krádež (AOR) ^a	Násilí (AOR) ^a
Delikvence za poslední rok^b				
nikdy	1466	70,2	–	–
1–2 delikty	294	13,9	2,12***	2,35***
3 a více deliktů	329	15,5	2,50***	3,75***
Konzumace alkoholu (poslední měsíc)^b				
nikdy	650	31,2	–	–
1–2×	758	36,4	1,42**	1,29
3× a vícekrát	674	32,4	2,20***	2,46***
Nadměrná konzumace alkoholu (poslední měsíc)^b				
nikdy	1261	60,8	–	–
1–2×	538	25,9	1,41**	1,77**
3× a vícekrát	276	13,3	2,04***	3,83***
Užívání drog (poslední měsíc)				
ne	1890	90,5	–	–
ano	198	9,5	2,18***	2,75***

Pozn.: vážená data; platná procenta

^a AOR – adjustované poměry šancí (kontrolováno pohlaví, věk a příslušnost k etnické menšině); referenční kategorie je vždy první uvedená

^b proměnné jsou pro účely prezentace v tabulce kategorizovány do tří stupňů

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Pro posouzení vztahu indikátorů životního stylu k viktimizaci krádeží a násilnými delikty byly testovány čtyři binární logistické regresní modely, do nichž byly opět jako kontrolní proměnné zahrnuty pohlaví, věk a příslušnost k etnické menšině (Tabulka 6). Modely 1 pro viktimizaci oběma delikty vždy obsahují kromě kontrolních proměnných ty konvenční rutinní aktivity, které mají signifikantní přínos ($p < 0,05$),⁹ do modelů 2 pak vstupují také všechny čtyři ukazatele delikventního životního stylu. Tento hierarchický přístup k analýze nám umožňuje zkoumat, nakolik je delikventní životní styl vskutku zásadní a zdali přímý efekt u konvenčních aktivit po jeho zohlednění slabne či zcela mizí (viz Henson et al., 2010; Lauritsen, Laub, & Sampson, 1992).

Výsledky základních Modelů 1 jsou v souladu s předešlými analýzami (Tabulky 3 a 4), a tedy ani při souběžné analýze všech ukazatelů z oblasti konvenčního životního stylu nedochází k žádné zásadní proměně vztahů. V modelu pro krádež prokazují statisticky významný vliv všechny volnočasové aktivity, byť poměrně slabý, v modelu pro násilí to je pouze trávení času na veřejnosti. V obou modelech pak mají silnější vliv trávení volného času s vrstevníky a po večerech mimo domov. Nicméně oba Modely 1 jsou slabé (Nagelkerkeovo R^2 dosahuje hodnot 0,04 pro krádež a 0,06 pro násilné delikty), a konvenčním rutinním aktivitám tedy nelze přiřítat významnější podíl na vysvětlení viktimizace.

Zahrnutím indikátorů delikventního životního stylu (Modely 2 v Tabulce 6) se síla modelů zvýší, ale stále jsou relativně slabé ($R^2 = 0,07$ pro krádež a 0,11 pro násilí). Jako nejprínosnější faktor z nových proměnných vystupuje delikvence a v modelu pro viktimizaci krádeží pak i incidence konzumace alkoholu, slabý vztah pak prokazuje i užívání drog. Poměrně zajímavá je absence vlivu nadměrné konzumace alkoholu v obou modelech, která samostatně měla nezanedbatelný vliv (viz Tabulka 5). Ukazuje se tedy, že v případě viktimizace krádeží je významná již pouhá skutečnost časté konzumace alkoholu, nikoli jeho množství, a v případě násilných činů dokonce pití alkoholu vůbec nehraje roli, je-li zohledněna delikvence jedince. V obou modelech také došlo po zahrnutí aktivit delikventního životního stylu k oslabení přímého vlivu konvenčních aktivit, zejména trávení volného času na veřejnosti a večerů venku (srov. Lauritsen, Laub, & Sampson, 1992) a významně se redukuje i negativní vliv trávení volného času ve skupině kamarádů.¹⁰ V případě modelu pro viktimizaci násilnými delikty došlo i k částečné redukci genderových rozdílů (srov. Jensen & Brownfield, 1986).

⁹ Volnočasové aktivity s tříbodovou škálou (tj. první čtyři položky z Tabulky 3) byly pro potřebu analýzy vhodně dichotomizovány.

¹⁰ V modelu pro viktimizaci krádeží již dokonce sada tří proměnných indikujících, s kým jedinec tráví volný čas, nemá statisticky signifikantní přínos.

Tabulka 6: Regresní modely viktimizace s ukazateli životního stylu

	Krádež		Násilí	
	Model 1k	Model 2k	Model 1n	Model 2n
	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)
Pohlaví (muž)	1,02	0,92	1,63***	1,43**
Věk	1,00	0,95	1,00	0,91
Etnická minorita (ano)	1,52**	1,51**	1,93***	1,93***
Kavárny/koncerty (někdy/často)	1,32**	1,28**	–	–
Příprava do školy (často)	0,80*	0,87	–	–
Sport (často)	1,20*	1,25*	–	–
VČ na veřejných místech (často)	1,28*	1,20	1,38*	1,23
Večery venku	1,11***	1,06*	1,18***	1,10**
S kým tráví VČ (sám/a)	1,48*	1,34	1,64*	1,34
(s 1–3 kamarády)	1,48***	1,37**	1,87**	1,62*
(s více kamarády)	1,56**	1,32	2,37***	1,76**
Delikvence (log)		1,56***		1,80***
Nadměrné pití alkoholu		0,97		1,10
Incidence pití alkoholu (log)		1,63***		1,31
Užívání drog (ano)		1,44**		1,53*
Konstanta	0,15**	0,27*	0,02***	0,07**
χ^2 (model)	96,3***	158,5***	97,2***	168,3***
Nagelkerkeovo R ²	0,044	0,072	0,062	0,107
N	3 175	3 175	3 240	3 240

Pozn.: nevážená data; u nominálních proměnných je kategorie kódovaná jako „1“ uvedena v závorce
 * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Rozšířený model viktimizace

Dále se pokusíme modely zahrnující aspekty životního stylu obohatit o další proměnné, které z teoretické perspektivy LS/RA nebo z předchozího výzkumu vystupují jako relevantní a jsou dostupné ve výzkumu ISRD-3. Z individuálních faktorů to je nízká sebekontrola, která může jak ovlivňovat volbu konkrétního životního stylu, tak zvyšovat

míru atraktivity jedince jako potenciálního cíle delikvence (Schreck, 1999).¹¹ Dále pak zahrneme působení primárních skupin – rodiny a přátel. V případě rodiny se často ukazuje, že silná vazba na rodiče má protektivní efekt nejen na delikvenci, ale zároveň i na viktimizaci a podobně může působit i rodičovský dohled ve smyslu zájmu, povědomí a regulace aktivit dítěte.¹² Naopak delikventní kamarádi představují jak přímé riziko viktimizace, tak i zprostředkované přes společnou účast na rizikových aktivitách.¹³ Konečně v našich analýzách zohledníme i charakteristiky prostředí, konkrétně ukazatel dezorganizace sousedství, v němž jedinec žije, a míru kriminality ve škole, kterou navštěvuje.¹⁴ U obou těchto proměnných je však nutné brát v úvahu, že se jedná o subjektivně vnímaný charakter prostředí jedincem, který nemusí nutně odrážet reálnou situaci.

Tabulka 7 ukazuje souhrnně korelace mezi těmito proměnnými a viktimizací krádeží a násilnými delikty. Všechny vztahy vycházejí jako statisticky signifikantní, přičemž nejsilnější vliv se prokazuje u delikventních kamarádů a kriminality ve škole, naopak vztah s rodičovským dohledem je již poměrně slabý. V následujícím kroku přistoupíme opět k multivariální analýze a otestujeme nejprve modely zahrnující tuto sadu proměnných společně s kontrolními proměnnými (Modely 3) a posléze do Modelů 4 zahrneme i indikátory životního stylu, které prokazovaly v předchozích analýzách statisticky významný vliv (Modely 2 v Tabulce 6).

Tabulka 7: Bodově biseriální korelace

	Krádež	Násilí
Nízká sebekontrola	0,14***	0,14***
Delikventní kamarádi (log)	0,17***	0,17***
Nízká vazba na rodiče	0,10***	0,12***
Nízký rodičovský dohled	0,09***	0,06**
Dezorganizace sousedství	0,11***	0,15***
Kriminalita ve škole	0,17***	0,15***

Pozn.: vážená data

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

¹¹ Škála sebekontroly vychází z pojetí Grasmika et al. (1993) a zahrnuje po třech položkách ze škály ochoty podstupovat riziko, impulzivitu a egocentrismu. Výsledná proměnná je měřena jako průměrový index se škálou 1 (vysoká sebekontrola) až 4 (nízká sebekontrola).

¹² Vazba na rodiče je měřena prostřednictvím 4 otázek a rodičovský dohled pomocí 12 otázek (vždy 5bodové škály). Obě proměnné jsou konstruovány jako průměrový index příslušných položek s výslednými škálami 1 (vysoká vazba, resp. dohled) až 5 (nízká vazba, resp. dohled).

¹³ Zkoumán byl počet delikventních kamarádů, kteří spáchali krádež, vloupání, loupež a úmyslné ublížení na zdraví a mají zkušenost s drogami (5 otázek). Výsledná proměnná je konstruována jako součtový index a z důvodu vysoké šikmosti logaritmičsky transformována.

¹⁴ Dezorganizace sousedství, resp. kriminalita ve škole byly zjišťovány otázkami na výskyt antisociálních a kriminálních jevů v daném prostředí (5, resp. 4 otázky, 4bodové škály). Obě proměnné jsou konstruovány jako průměrový index příslušných položek s výslednými škálami 1 (nízká dezorganizace, resp. kriminalita) až 4 (vysoká dezorganizace, resp. kriminalita).

Výsledky binární logistické regrese pro obě závislé proměnné jsou shrnuty v Tabulce 8. V Modelech 3 prokazují významný vliv na viktimizaci zejména delikventní přátelé (především u násilných deliktů), kriminalita ve škole, vazba na rodiče a nízká sebekontrola. V modelu pro viktimizaci násilím hraje roli také dezorganizace sousedství, zatímco rodičovský dohled nemá signifikantní vliv ani v jednom modelu. Zajímavou skutečností je pak oslabení rozdílu mezi mírou viktimizace příslušníků etnických minorit a majority, který v modelu pro krádež dokonce již není statisticky významný. Nagelkerkeovo R^2 není ani pro jeden model vysoké (0,09 pro krádež a 0,12 pro násilí), avšak i tak dosahuje hodnot o něco vyšších, nežli tomu bylo u modelů obsahující indikátory životního stylu (tj. Modely 2 v Tabulce 6).

Modely 4 zahrnují navíc indikátory životního stylu a očekáváme, že tyto budou částečně zprostředkovávat vliv proměnných z Modelů 3 na viktimizaci. Tento předpoklad se naplňuje zejména v případě počtu delikventních kamarádů a míry jedincovy sebekontroly, jejíž vliv v modelu pro násilnou viktimizaci už dokonce není statisticky signifikantní (srov. Henson et al., 2010; Schreck, 1999). Obě tyto proměnné jsou středně silnými prediktory delikventního životního stylu, proto je jejich přímý vliv na viktimizaci přes něj (částečně) přenášen.

Nečekaný efekt pak nacházíme v případě rodičovského dohledu v modelu pro násilnou viktimizaci, jehož vyšší míra je paradoxně spojena s vyšší prevalencí viktimizace. Podrobnější analýza tohoto jevu odhalila interakční efekt mezi vazbou na rodiče a intenzitou jejich dohledu nad dítětem (výsledky modelu s interakcí zde již neprezentujeme). U dětí s dobrou vazbou na rodiče nemá míra rodičovského dohledu žádný přidaný protektivní efekt, avšak u dětí se špatnou vazbou působí zvýšený dohled rodičů naopak negativně a riziko viktimizace zvyšuje. V takovém případě je pravděpodobné, že vyšší dohled rodičů je spíše projevem snahy mít dítě plně pod kontrolou, nežli projevem zájmu o něj, a je tedy dítětem přijímán negativně.

Srovnáme-li dále výsledky pro proměnné životního stylu v Modelech 4 oproti Modelům 2 (viz Tabulka 6), můžeme konstatovat, že dochází k oslabení přímého vlivu ukazatelů delikventního životního stylu, z nichž statisticky významný efekt nacházíme již pouze u incidence delikvence; nicméně vliv tohoto faktoru je stále značný. Síla obou výsledných Modelů 4 zůstává stále spíše nízká (hodnoty R^2 0,11 pro krádež a 0,15 pro násilí), což však není v modelech predikujících viktimizaci nic neobvyklého (srov. Lauritsen, Sampson, & Laub, 1991).

Tabulka 8: Rozšířené regresní modely viktimizace

	Krádež		Násilí	
	Model 3k	Model 4k	Model 3n	Model 4n
	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)	Exp(B)
Pohlaví (muž)	0,89	0,89	1,42**	1,42**
Věk	0,96	0,94	0,89	0,89
Etnická minorita (ano)	1,28	1,34*	1,48*	1,56*
Kavárny/koncerty (někdy/často)		1,27*		–
Sport (často)		1,27**		–
Večery venku		1,04		1,11**
S kým tráví VČ (sám/a)		–		1,21
(s 1–3 kamarády)		–		1,57*
(s více kamarády)		–		1,71*
Delikvence (log)		1,29**		1,53***
Incidence pití alkoholu (log)		1,27		–
Užívání drog (ano)		1,29		1,24
Nízká sebekontrola	1,40***	1,25*	1,47**	1,27
Nízká vazba na rodiče	1,25***	1,27***	1,44***	1,43***
Nízký rodičovský dohled	1,03	0,97	0,91	0,79**
Delikventní kamarádi (log)	1,81***	1,44**	2,44***	1,84***
Dezorganizace sousedství	1,09	1,06	1,42***	1,33**
Kriminalita ve škole	1,56***	1,59***	1,40***	1,39**
Konstanta	4,16	2,82	4,66	2,08
χ^2 (model)	200,5***	237,4***	183,8***	223,9***
Nagelkerkeovo R ²	0,092	0,109	0,120	0,145
N	3 107	3 107	3 156	3 156

Pozn.: nevážená data; u nominálních proměnných je kategorie kódovaná jako „1“ uvedena v závorce
 * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Závěr

V tomto textu jsme se zaměřili na fenomén viktimizace dětí a jeho souvislost s životním stylem, který se odráží především ve volnočasových aktivitách dětí. V kriminologických teoriích viktimizace vystupuje životní styl obvykle jako jeden z nejvýznamnějších prediktorů (např. Cohen, Kluegel, & Land, 1981; Hindelang, Gottfredson, & Garofalo, 1978), který navíc také zprostředkovává vliv vzdálenějších proměnných, jakými jsou například kriminogenní charakter lokality, síla sociálních vazeb na rodinu a vrstevníky či individuální dispozice, např. nízká sebekontrola (viz např. Bjarnason, Sigurdardottir, & Thorlind-

sson, 1999; Savolainen et al., 2009). Tyto předpoklady jsme se proto pokusili ověřit také na datech z České republiky, která byla získána v rámci projektu International Self-Report Delinquency Study 3. Zkoumány byly dva typy viktimizace dětí, a to krádeží a násilnými delikty. Tyto delikty mají na první pohled značně odlišný charakter, kdy v prvním případě se čin obvykle děje bez vědomí postiženého jedince, zatímco v druhém je násilí vedeno přímo proti oběti. Zahraniční studie však dokládají, že i přes tyto rozdíly v typu viktimizace jsou její prediktory obvykle velmi podobné (Lauritsen, Sampson, & Laub, 1991).

Výsledky našich analýz jsou v základních bodech ve shodě s předchozím zahraničním výzkumem, a tedy i navrženým modelem. Životní styl jedince prokazuje určitý vliv na viktimizaci dětí, avšak hlavní váhu nesou především aktivity spojené s delikventním životním stylem. Naopak konvenční volnočasové aktivity mají při kontrole delikventního životního stylu velmi omezený efekt, a to navíc pouze ty, jež jsou spojeny s trávením volného času na veřejnosti, tj. zvyšují jedincovu expozici potenciálním pachatelům (srov. Henson et al., 2010; Lauritsen, Laub, & Sampson, 1992). Nezanedbatelný vliv na viktimizaci má i kriminogenní prostředí (především ve škole), vazba dítěte na rodiče, delikventní kamarádi a nízká sebekontrola. Poslední dva zmíněné faktory pak ovlivňují také míru zapojení do delikventních volnočasových aktivit, a tudíž jejich vztah k viktimizaci je i nepřímý. Při srovnání výsledných modelů pro viktimizaci krádeží a viktimizaci násilnými delikty lze nalézt pouze drobné rozdíly – např. vliv dezorganizace sousedství a trávení večerů venku se prokazuje pouze v modelu pro násilí – avšak klíčové faktory se silným vlivem jsou v obou modelech tytéž.

Na rozdíl od některých zahraničních studií (např. Henson et al., 2010; Jensen & Brownfield, 1986; Lauritsen, Laub, & Sampson, 1992) nelze v případě českých dětí potvrdit hypotézu, že by genderové rozdíly v úrovni násilné viktimizace byly převážně důsledkem odlišného životního stylu chlapců a dívek, neboť jeho zohledněním došlo pouze k mírnému snížení genderových rozdílů. Totéž platí také v případě vyšší míry viktimizace příslušníků etnických minorit. Ta je nicméně částečně redukována, zohledníme-li dodatečné faktory, především kriminogenní prostředí, v němž žijí, jejich vazbu na rodiče a úroveň sebekontroly.

Celkově můžeme shrnout, že životní styl dítěte – a to především jeho delikventní formy – částečně ovlivňuje šanci dítěte stát se obětí zločinu, nicméně tento vztah není příliš silný. Navíc protektivní efekt prosociálních aktivit se zdá být zanedbatelný, ostatně obdobně jako v případě výzkumu delikvence (Hirschi, 2008). Nutné je však upozornit, že v našem šetření byl zařazen omezený počet volnočasových aktivit a jejich frekvence byla měřena pouze velmi hrubě, proto je možné, že by v případě širšího záběru výzkumu mohly některé aspekty životního stylu prokazovat silnější vztah k viktimizaci. Důležitým námětem pro další výzkum pak zůstává studium propojení viktimizace s delikvencí a posouzení, je-li vůbec možné k obětem přistupovat jako k jedné, byť heterogenní, skupině, nebo jsou-li charakteristiky delikventních a nedelikventních obětí natolik odlišné, že je nutné je zkoumat odděleně (viz např. Jennings, Piquero, & Reingle, 2012; Mustaine & Tewksbury, 2000). V takovém případě by se otevřel nový směr pro viktimologický výzkum, jehož nedílnou součástí by bylo i posouzení, zdali různé aspekty životního stylu neprokazují v obou skupinách výrazněji odlišný vztah k viktimizaci.

LITERATURA

- Bjarnason, T., Sigurdardottir, T. J., & Thorlindsson, T. (1999). Human agency, capable guardians, and structural constraints: A lifestyle approach to the study of violent victimization. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(1): 105–119.
- Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: A routine activity approach. *American Sociological Review*, 44: 588–608.
- Cohen, L. E., Kluegel, J. R., & Land, K. C. (1981). Social inequality and predatory criminal victimization: An exposition and test of a formal theory. *American Sociological Review*, 46(5): 505–524.
- Finkelhor, D., & Asdigian, N. L. (1996). Risk factors for youth victimization: beyond a lifestyles/routine activities theory approach. *Violence and Victims*, 11(1): 3–19.
- Finkelhor, D., Turner, H., Ormrod, R., & Hamby, S. L. (2009). Violence, Abuse, and Crime Exposure in a National Sample of Children and Youth. *Pediatrics*, 124(5): 1411–1423.
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Grasmick, H. G., Tittle, C. R., Bursik, R. J., & Arneklev, B. J. (1993). Testing the core empirical implications of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(1): 5–29.
- Hashima, P., & Finkelhor, D. (1999). Violent victimization of youth versus adults in the National Crime Victimization Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8): 799–820.
- Henson, B., Wilcox, P., Reynolds, B. W., & Cullen, F. T. (2010). Gender, adolescent lifestyles, and violent victimization: Implications for routine activity theory. *Victims and Offenders*, 5(4): 303–328.
- Higgins, G. E., Jennings, W. G., Tewksbury, R., & Gibson, C. L. (2009). Exploring the link between low self-control and violent victimization trajectories in adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 36(10): 1070–1084.
- Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R., & Garofalo, J. (1978). *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Cambridge, MA: Ballinger.
- Hirschi, T. (2008). *Causes of Delinquency*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 7. vyd.
- Jennings, W. G., Piquero, A. R., & Reingle, J. M. (2012). On the overlap between victimization and offending: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 17(1): 16–26.
- Jensen, G. F., & Brownfield, D. (1986). Gender, lifestyles, and victimization: Beyond routine activity. *Violence and Victims*, 1(2): 85–99.
- Lasley, J. R. (1989). Drinking routines/lifestyles and predatory victimization: A causal analysis. *Justice Quarterly*, 6(4): 529–542.
- Lauritsen, J. L. (2003). *How families and communities influence youth victimization*. Washington, D.C.: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Lauritsen, J. L., Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1992). Conventional and delinquent activities: Implications for the prevention of violent victimization among adolescents. *Violence and Victims*, 7(2): 91–108.
- Lauritsen, J. L., Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1991). The link between offending and victimization among adolescents. *Criminology*, 29(2): 265–292.
- McMillan, R. (2001). Violence and the Life Course: The Consequences of Victimization for Personal and Social Development. *Annual Review of Sociology*, 27: 1–22.
- Menard, S. (2002). Short- and Long-term Consequences of Adolescent Victimization. *Youth Violence Research Bulletin*: 1–16.
- Moravcová, E., Podaná, Z., & Buriánek, J. (2014). *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: Triton.
- Mustaine, E. E., & Tewksbury, R. (2000). Comparing the lifestyles of victims, offenders, and victim-offenders: A routine activity theory assessment of similarities and differences for criminal incident participants. *Sociological Focus*, 33(3): 339–362.
- Osgood, D. W., Wilson, J. K., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Johnston, L. D. (1996). Routine activities and individual deviant behavior. *American Sociological Review*, 61(4): 635–655.
- Savolainen, J., Sipilä, P., Martikainen, P., & Anderson, A. L. (2009). Family, community, and lifestyle: adolescent victimization in Helsinki. *The Sociological Quarterly*, 50(4): 715–738.
- Schreck, C. J. (1999). Criminal victimization and low self-control: An extension and test of a general theory of crime. *Justice Quarterly*, 16(3): 633–654.

- Schreck, C. J., & Fisher, B. S. (2004). Specifying the influence of family and peers on violent victimization extending routine activities and lifestyles theories. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(9): 1021–1041.
- Schreck, C. J., Wright, R. A., & Miller, J. M. (2002). A study of individual and situational antecedents of violent victimization. *Justice Quarterly*, 19(1): 159–180.
- Windle, M. (1994). Substance use, risky behaviors, and victimization among a US national adolescent sample. *Addiction*, 89(2): 175–182.
- Zhang, L., Welte, J. W., & Wieczorek, W. F. (2001). Deviant lifestyle and crime victimization. *Journal of Criminal Justice*, 29(2): 133–143.